

KONVERENTS „LÄÄNEMERESOOE KEELED, KULTUURID JA KOHAVAIM”

7.–8. märtsil toimus Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituudi ning kultuuriteaduste ja kunstide instituudi ühisel korraldamisel rahvusvaheline konverents, mis oli pühendatud Tartu Ülikooli läänemeresoome keelte emeriitprofessorile Tiit-Rein Viitsole, kes tähistas konverentsi eel 75. sünnipäeva.

Kummardusena Tiit-Rein Viitso uurimisvaldkondade mitmekesisusele ja avarusele kandis konverents pealkirja „Läänemeresoome keeled, kultuurid ja kohavaim”, ettekandeid peeti eesti, soome, vepsa, inglise ja vene keeles.

Kõrvale jäeti eesti- ja soomekesksed teemakäsitlused ning keskenduti ennekõike väiksematele läänemeresoome keeltele ja rahvastele. Paljude ettekannetega oli esindatud vepsa temaatika, kõige rohkem oli liivi keelt ja liivlaste kultuuri- ja ajalugu käsitlevaid ettekandeid. Kaks mahukat konverentsipäeva pakkusid osalejatele võimalust kaasa mõelda kahes paralleelsektsioonis peetud 37 ettekandele ning neljale plenaarettekandele.

Petri Kallio (Helsingi Ülikool) plenaarettekannet näitlikustas rohkete fonoloogiliste ja morfoloogiliste rekonstruktsioonide abil algläänemeresoome keelest põlvnevate keelte võimalikku lahknemist ning arutles foneetilise keeleainese sobivuse üle vastavate muutuste kronoloogia tuvastamisel.

Tiit-Rein Viitso kõneles plenaarettekandes 2012. aastal ilmunud mahuka liivi-eesti-läti sõnaraamatu loomisloost ning funktsioonidest. Pelgalt sõnade loendist teose kasutajale enamasti ei piisa, seetõttu on sõnaraamatus võimalikult üksikasjalikult näidatud sõnade kasutusvõimalused ja fraseoloogia, samuti on see varustatud sõnade muutüüpide loendiga.

Laura Stark (Jyväskylä Ülikool) käsitles oma plenaarettekandes üleloomulikkuse osa traditsioonilises jutuvestmises varamodernse soome ja karjala talupojauhiskonna näitel, rõhutades üleloomulikkuse erinevat mõtestatust hilisemaga võrreldes ning selle pragmaatilist funktsiooni inimeste igapäevaelus.

Lotte Tarkka (Helsingi Ülikool) tegi oma plenaarettekandes mikroajaloolise sissevaate viimase karjala runolauliku Riiko Kallio (1869–1942) elulukku ja saatusse. Kallioli tuli olla nii kunstnik Gallen-Kallela modell kui ka sõjapõgenik, partisan, topeltagent, kulak, represseeritu.

Esimese konverentsipäeva esimese sektsiooni juhatas sisse Valter Langi (TÜ) ettekannet läänemeresoome etnogeneesist. Langi arvates pole arheoloogia viimasel ajal palju etnogeneesi küsimustega tegelenud, sest uurimismeetodika on aegunud. Ettekannet käsitles keeleajaloo ja arheoloogilise materja-

li sidumise võimalikkust pronksi- ja rauaaja näitel.

Järgnes päevajagu liiviteemalisi ettekandeid. Ott Kurs (TÜ) tõi kuulajateni Pent Nurmekunna (1906–1996) panuse liivi keele ja kultuuripärandi uurimisel. Nurmekunna sulest pärineb rida kirjutisi, milles ta tutvustas mitme tuntud liivlase saatust, liivlaste ja taamude ehk taamnike päritolu ning nende osa läti kultuuri- ja poliitikaelus. Enn Ernits (Eesti Maaülikool) tutvustas ettekandes huvitavaid leide liivlasi tähistavatest sõnadest varasemates kirjamälestistes. Nende leidude abil pani ta paika liivlasi tähistavate etnonüümide ajalise järjestuse ja täpsustas nende kronoloogiat, ühtlasi tutvustas ta üht XII sajandi kirjamälestist kasetohul ning analüüsis liivlastega seotud sõnu ja võimalikke liivi isikunimesid. Liivi isikunimedele teemat jätkas Tiina Hallingu (Eesti Maaülikool) ja Marje Joalau (TLÜ) ettekanne, milles liivlaste nimelugu esitati alates muistsetest kroonikatest kuni hilise ajani.

Anna Daugavet (Peterburi Riiklik Ülikool) tutvustas ettekandes rõhulisele silbile järgneva silbi vokaali pikene-mise juhtumeid läti murretes, viidates seejuures võimalikule liivi keele mõjule selle iseäraliku nähtuse kujunemisel. Santeri Junttila (Helsingi Ülikool) rõhutas oma ettekandes liivi keele suhteliselt suuremat innovaativsust võrreldes teiste läänemeresoome keeltega, sellele viitavad ettekande fookuses olnud algläänemeresoome *o arengud (o , $^u o$, $o \sim ^u o$, $v o \sim v^u o$, u ja $\xi \sim \dot{\xi} \sim \ddot{u}$, kirjakeeles o , uo , $ó$, $vó$, u ja \ddot{o}) liivi keeles. Liivi fonoloogiale keskendus ka Guillaume Enguehard (Pariisi VII ülikool), kes analüüsis konsonantide astmevahelduse mõju nii eelneva kui ka järgneva vokaali pikkusele ja kvaliteedile.

Jack Rueter (Helsingi Ülikool) tutvustas oma ettekandes vabavaralist uurali vähemuskeelte morfoloogilist analüsaatorit ning mitmeid rakendusi, mida võimaldab luua tänapäeva infotehnoloogia.

Liivi-eesti-läti sõnaraamatu toime-

tamises osalenud Valts Ernštreits (TÜ) ja Gunta Kļava (Läti Ülikool) käsitlesid nimetatud sõnaraamatut liivi ja läti keelekontaktide uurimisallikana. Liivi ja läti keelekontaktide uurijail lubab uus sõnaraamat palju paremini näha ja ära tunda neid nähtusi, mis on läti keelde laenatud liivlastelt või on tulnud liivi keelde läti keelest. Sektsiooni lõpetuseks esitlesid Valts Ernštreit ja Külli Prillop (TÜ) liivi veebisõnaraamatut, mis on loodud 2012. aastal ilmunud liivi-eesti-läti sõnaraamatu materjalide toel.

Esimese päeva paralleelsektsiooni alustasid vadjateemalised ettekanded. Esimesed kaks käsitlesid vaipoolse keelekasutust. Jätkuvalt tunduvad huvi pakkuvat Tiit-Rein Viitso esimeses artiklis „Luutsa-Liivtšulä murraku fonoloogia” (1961) esile toodud küsimused. Fedor Rozhanskiy ja Elena Markuse (TÜ) ettekanne käsitles kahes viimases vadjas külas Jõgõperäl ja Luuditsas tänapäeval kõneldavat vadjas keelt. Üksteisest kolme kilomeetri kaugusel asuvate külade keeles on olulisi erinevusi nii foneetilisel kui ka fonoloogilisel tasandil, kõige enam aga siiski noomeni ja verbi morfoloogias. Natalia Kuznetsova ja Maksim Fedotovi (Venemaa TA Keeleteaduse Instituut) ettekanne tõstatas taas järgsilbi vokaalide pikkuse ning kvaliteedi teema ja esitas mitmeid eelmisele ettekandele vastuvaidlevaid seisukohti.

Heinike Heinsoo (TÜ) käsitles oma ettekandes adjektiivide kasutust vadjas, soome ja eesti keeles. Nendes kolmes lähisugukeeles on toimunud mitmeid tähendusnihkeid. Vadjas kirjakeele looja Mehmet Muslimov (Venemaa TA Keeleteaduse Instituut) kõneles seekord ingerisoome murretest. Alates 1999. aastast Ingerimaal keeleainest kogunud Muslimov süstematiseeris materjali, vaadeldes vadjas, isuri ja eesti mõjusid Lääne-Ingeri soome murretes.

Tatjana Agranat (Venemaa TA Keeleteaduse Instituut) on leidnud vadjas keelest grammatikaliseeruva artikli, mis oligi tema ettekande tuumaks. Väli-tööde käigus kogutud materjali põhjal

osutas ta, et demonstratiivpronoome-
neid *se* ja *ne* ning adverbe *siäl*, *sinne*
ning *siält* kasutatakse märksa sage-
damini, kui selle järele vajadust oleks.
Samalaadseid näiteid leidis Agranat ka
XIX sajandi tekstidest.

Päeva lõpetasid vepsateemalised et-
tekanded. Tulles vastu auditooriumi
soovile, kõneles Nina Zaitseva (Karjala
Keele, Kirjanduse ja Ajaloo Instituut)
vepsa eepose „Virantanaz” loomisest.
Sarnaselt eestlastele on ka vepsa folk-
looris viimastel sajanditel puudunud
eepika žanrina. Zaitseva katse lähtub
ennekõike vepsa rahvaluule lühema-
test poeetilistest vormidest ning talle
tuttavast miljööst – faabula hargneb ta
kodukülantu Voilaha ja selle ühe küla
(Virantanaz) ümber. Folkloristi Irina
Vinokurova (Karjala Keele, Kirjanduse
ja Ajaloo Instituut) ettekanne vaatles
naise staatuse ja rolli muutumist vepsa
traditsioonilises ühiskonnas elutsükli
jooksul, samuti selle kajastumist erine-
vates naise kohta käivates nimetustes.

Ka teise konverentsipäeva esimest
seksiooni alustati vepsa teemadega.
Laura Siragusa (TÜ) kõneles keele väl-
jasuremist tahtmatult stimuleerivatest
metafooridest, mis on üpris levinud tea-
dusringkondades. Zinaida Strogalštšiko-
va (Karjala Keele, Kirjanduse ja Ajaloo
Instituut) vaatles oma ettekandes vepsa
keelekasutuse ja õpetamise olukorda
1930. aastatest tänapäevani. On tähele-
panuväärne, et Karjalas pani vepslaste
(ja ka karjalaste endi) keelelisele assimi-
leerumisele aluse soome keele kasutuse-
levõtt kirjakeelena sõjaajal perioodil.
Kahtlemata pole vene keele pealetung
hiljem midagi parandanud, kuigi vep-
sa kirjakeele areng on 1980. aastatest
mõnevõrra hoogustunud.

Šoudarve vepsa muuseumi teadur
Anna Anhimova andis ülevaate projek-
tiga „Tervhen tulda vepsan male – B
гости к вепсам” loodud vepsa tradit-
sioonilise kultuuri tutvustamise inter-
aktiivsetest vahenditest muuseumitöös.

Riho Grünthal (Helsingi Ülikool)
käsitles vepsa keele asendit teiste lää-
nemeresoome keelte seas. Ühelt poolt

on vepsa keelt peetud läänemeresoome
sanskritiks, teisalt on vene keele mõjul
toimunud jõulisi muutusi, mis ilmnevad
nii sõnavaras kui ka grammatilistes
konstruktsioonides. Ettekandes uuriti
lähemalt, milliseid vepsa keele gram-
matika ja sõnavara jooni saab pidada
arhailisteks ja milliseid vanapäraseid
nähtusi tuleks omakorda pidada jätku-
va keelemuutuse tulemuseks.

Ulriikka Puura (Helsingi Ülikool)
andis oma ettekandes ülevaate vepsas-
te ja aunusekarjalaste arvust 2002. ja
2010. aasta ülevenemaaliste rahvaloend-
uste andmeil. Kui vepsa keelt emakee-
lena kõnelejate arv on paremini jälgi-
tav, siis aunusekarjalasi ei ole Venemaa
rahvaloendustes loendatud omaette et-
nosena, vaid osana kõigest karjalastest.
ELDIA projekti raames viidi läbi küsit-
lus, kus kaardistati 300 vepsalase ja 300
aunusekarjalase keelelisi hoiakuid nel-
jas erinevas vanuserühmas. Uurimu-
sest selgub, et keelekasutus on tugevas
languses, vepsa keel on kodudest taan-
dunud juba peaaegu 1960. aastatest
alates, sama joont järgib aunusekarja-
la. Outi Tánzosi (Helsingi Ülikool) et-
tekanne põhines samuti ELDIA projekti
raames tehtud uurimistööl ning vaatles
enamus- ja vähemuskeelse meedia rolli
Karjalas. Karjalakeelne meedia (viena-
karjala häälekandja Vianan Karjala ja
aunusekarjala Oma Mua) eesmärk on
info vahendamise kõrval ka keele säili-
tamine ja arendamine. Väljaandeid ka-
sutatakse koolides õppematerjalina.

Ülevaate vepsa keele kirjalike vor-
mide arenemisest alates 1989. aastast
andis Larisa Chirkova (Karjala Raadio).
Vepsakeelsete raadio- ja teleprogram-
mide teke on aidanud keelt toetada.
Petroskois karjala ja vepsa keele ka-
teedri juures alates 1990. aastate lõpust
õpetust saanud noored löövad aktiivselt
kaasa omakeelse kultuuri arendamisel.
Vepsa ploki lõpetas Ekaterina Zaharo-
va (Karjala Keele, Kirjanduse ja Ajaloo
Instituut), kes tutvustas Äänisjärve ida-
kalda toponüümiat, kust jäädvustatud
10 000 geograafilisest nimest on 20 %
läänemeresoome päritolu.

Sektsiooni võttis kokku Mart Rannuti (Integratsiooni Uuringute Instituut) ettekanne, milles vaadeldi keelepoliitilisi seaduspärasusi. Minevikus oli keelekontakte oluliselt vähem, neid esines ennekõike kaubateedel, mis olid erinevate *lingua franca* vormide tootjateks ning millega koos levis jõukus, selle konverteeritud vorm ja võim ning seda identifitseeriv keel.

Konverentsi teise päeva paralleelsektsiooni alustati samuti Laadoga ja Äänisjärve vahelise ala keeltega. Petar Kehayov, Miina Norvik ja Eva Saar (TÜ) tutvustasid ühisettekandes möödunud suvel toimunud kesklüüdi ekspeditsiooni tulemusi, sh murde keerukat sotsiolingvistilist olukorda, ning analüüsisid kogutud keeleainest keelekontaktide valguses.

Jaan Oispuu (Tallinn) vaatles ettekandes konditsionaali ajavormide käsitlusi karjala uusimais grammatikais, tuginedes 1990. aastate lõpus ilmnunud muutustele karjala konditsionaali ajavormide tõlgendamisel võrreldes varasemate väljaannetega.

Päeva lõpetasid läänemeresoome väikerahvaste etnoloogiale ja folkloristikale pühendatud ettekanded. Andreas Kalkun (KM) esitas oma ettekandes värvikaid näiteid modernse eestluse võitlusest setu rahvakultuurile iseloomulike joontega XX sajandi esimesel poolel. Vastavatest kirjeldustest võib tänapäeval välja lugeda kultuurilist võhiklikkust ning koloniaalset üleolekutunnet, sageli ka forsseeritud soovmõtlemist. Kristi Salve (KM) ettekanne vaatles kahe äärmise läänemeresoome rahva – vepslaste ja liivlaste mõistatusi, kõrvutades neid nii sisu kui ka struktuuri aspektist.

Taisto Raudalainen (TÜ) ettekanne käsitles soomlaste ja isurite keeleliste harjumuste kujunemist Eesti Ingeris sõjaajal perioodil ametliku hariduselu tulemusel. Huvitava perekonnalooga materjalidele tuginedes avanes pilt sellest,

kuidas hilisemas elus võisid poliitilised olud ja muud tegurid mõjutada ka enese rahvuslikku identifitseerimist. Indrek Jääts (ERM) andis ülevaate lutside kujutamisest omaaegse teadus- ja ajakirjanduse ning arhiiviallikate põhjal. Kõikjal kumab läbi „suurema venna” mure lätistuma kippuvate hõimlaste pärast, millele polnud aga asemele pakuda enam üleminekust eesti kirja-keelele koos moodsa kultuuriga, mis näis lutsi maarahvale antud olukorras ilmselt veel võõram lahendus.

Ergo-Hart Västriik (TÜ) käsitles vadjanimistlike loodusvaimude nimekujusid ja esitust erinevates XX sajandil talletatud uskumuslugudes, tuginedes paljuski Aino Laaguse arendatud muistendite situatsioonianalüüsile. Madis Arukask (TÜ) vaatles ettekandes külakarjuse mitmepalgelist rolli läänemeresoome ja põhjavene rahvakultuuris ning karjatuseperioodil kehtinud keerulist tabude süsteemi, millel oli perioodiline mõju ka karjuse soorollilisele käitumisele.

Konverentsi õnnestumist näitas see, et esinejad said oma uurimistöo tulemusi jagada laiema publikuga. Et läänemeresoome rahvastele pühendatud interdistsiplinaarsed teadusfoorumid ei ole sagedased, oligi konverentsi eesmärgiks hoogustada erinevate teadusalade uurijate vahelist diskussiooni ja tutvustada uuemaid teadustulemusi.

Konverentsi „Läänemeresoome keeled, kultuurid ja kohavaim” kaaskorraldajateks olid Keeleteaduse, filosoofia ja semiootika doktorikool ja Kultuuriteooria tippkeskus. Konverentsi toimumist toetasid Haridus- ja Teadusministeerium, Hõimurahvaste programm, Eesti Teadusagentuur (grant nr 9271), Euroopa Liit Euroopa Sotsiaalfondi ja Regionaalarengu Fondi kaudu.

EVA SAAR, HEINIKE HEINSOO,
MADIS ARUKASK,
ERGO-HART VÄSTRIK